

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI
STUDIJ**

**ANDREA LAKIĆ
ZAVRŠNI RAD**

**JEZIČNE IGRE I PREVENCIJA
GOVORNIH POTEŠKOĆA U
PREDŠKOLSKOJ DOBI**

Čakovec, rujan 2016.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(Čakovec)**

PREDMET: Metodika hrvatskog jezika i književnosti

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Andrea Lakić

**TEMA ZAVRŠNOG RADA: Jezične igre i prevencija govornih poteškoća
u predškolskoj dobi**

MENTOR: doc. dr. sc. Tamara Turza-Bogdan

Čakovec, rujan 2016.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	1
SUMMARY	2
1. UVOD	3
2. RAZVOJ GOVORA	5
2.1. Predverbalno razdoblje.....	6
2.2. Verbalno razdoblje	8
3. POREMEĆAJI IZGOVORA	10
3.1. Uzroci poremećaja izgovora.....	12
4. JEZIČNE TEŠKOĆE.....	14
4.1. Usporen jezično-govorni razvoj	14
4.2. Nerazvijen govor	15
4.3. Posebne jezične teškoće	15
4.4. Uzroci poremećaja jezično-govornog razvoja.....	16
5. POREMEĆAJI RITMA I TEMPA GOVORA	18
5.1. Mucanje	18
5.2. Batarizam	19
5.3. Bradlalija	19
6. AFAZIJA I DISFAZIJA	21
7. JEZIČNE IGRE U SLUŽBI POTICANJA PRAVILNOG RAZVOJA GOVORA	22
7.1. Pjesmice u obliku igara za razvoj govora.....	23
7.2. Igre prstićima.....	24
7.3. Poticanje razvoja govora	25
8. JEZIČNE IGRE PROVEDENE U VRTIĆU	27
8.1. Uhvati riječ	27
8.2. Reci suprotno.....	28
8.3. Igre glasom	29

8.4. „Leti, skače, pliva, hoda!“	30
8.5. Tražimo parove	31
9. ULOGA ODGAJATELJA U PREVENCIJI POREMEĆAJA GOVORNO- JEZIČNE KOMUNIKACIJE	32
10. ZAKLJUČAK	33
LITERATURA	35
Kratka biografska bilješka	37
IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA	
IZJAVA O JAVNOJ OBJAVI RADA	

SAŽETAK

Govor kao sredstvo komunikacije ima jako važnu ulogu u životu svakog pojedinca. Svojem rođenjem dijete na svijet donosi predispozicije za usvajanje govora. No, svjedoci smo kako posljednjih godina dolazi do porasta govorno-jezičnih teškoća kod djece predškolske dobi. Ako se teškoće ne otkriju na vrijeme te ako se pravodobno ne reagira može doći do kasnijih teškoća u učenju.

U drugom poglavlju bit će opisan tijek razvoja govora, koji je podijeljen na dva razdoblja: predverbalno i verbalno te su u njemu i istaknute značajke određenih faza razvoja govora. Treće poglavlje „Poremećaji izgovora“ opisuje najčešće govorne poremećaje kod djece, njihovu podjelu te uzroke nastajanja. Također je navedena i tablica koja prikazuje dob pojave ispravnog izgovora glasova u godinama. Tablica može pomoći roditeljima te odgajateljima pri praćenju razvoja govora djece. U sljedećem poglavlju riječ je o nekoliko tipova teškoća: usporenom jezično-govornom razvoju, nerazvijenom govoru te posebnim jezičnim teškoćama. Peto poglavlje bavi se poremećajima ritma i tempa govora, dok šesto opisuje teškoće koje su uzrokovane oštećenjem mozga. Osim što je igra osnovna dječja aktivnost, ona je djetetu i potreba. Kroz nju dijete stječe različita znanja i iskustva te sklapa prijateljstva. Stoga je u sedmom poglavlju opisana važnost jezičnih igara, pjesmica te igara prstićima za razvoj govora. U osmom poglavlju opisana su pravila igara, navedeni njihovi ciljevi i svrha te je naveden tijek aktivnosti koje su provedene u dječjem vrtiću, a u devetom je navedena uloga odgajatelja u prevenciji poremećaja govorno-jezične komunikacije. Kako bi prevenirali govorno-jezične poteškoće, odgajatelji se trebaju truditi biti što bolji govorni modeli za djecu i trebaju poticati socijalnu integraciju djece u skupini.

Ključne riječi: govorni poremećaji, poremećaji izgovora, predškolska dob, prevencija, jezične igre

SUMMARY

Speech as means of communication has an important role in the life of every individual. By birth each child gets preconditions for developing of speech. However, in recent years we have witnessed an increase of speech and language difficulties in children of preschool age. If those difficulties are not detected in time and if it is not responded in a timely manner this can lead to later learning difficulties.

In the second chapter we will talk about the course of development of speech, which is divided into two periods: preverbal and verbal and we emphasize features of certain stages of development of speech. The third chapter "Articulation disorders" describes the most common speech disorders in children, their classification and causes. There is also a table showing the age at which correct articulation of sounds appears by years. This table can help parents and preschool teachers in keeping track of speech development. Next chapter is about several types of difficulties: slow language and speech development, undeveloped speech and specific language impairment. The fifth chapter deals with disorders of rhythm and tempo of speech, while the sixth describes the difficulties caused by brain damage. Play is children's main activity but also their need. Through play child acquires different knowledge and experiences and makes friends. Therefore, the seventh chapter describes the importance of language games, songs and games with fingers for development of speech. The eighth chapter describes the rules of games, states their aims and objectives, gives a course of action that has been implemented in kindergarten, while the ninth describes the role of preschool teachers in preventing disorders in speech and language communication. In order to prevent speech and language difficulties, preschool teachers should strive to be a better voice models to children and should encourage the social integration of children in the group.

Key words: speech disorders, articulation disorder, preschool age, prevention, language games

1. UVOD

Govor je osnovno sredstvo kojim ljudi ostvaruju komunikaciju. Starc, Čudina Obradović, Pleša, Profaca i Letica (2004) govor definiraju kao višu psihičku aktivnost čovjeka koja mu omogućava da koristeći sustave znakova i simbola iznosi svoja znanja, osjećaje, potrebe i mišljenje drugim ljudima.

Govor se razvija postupno te predvidivim redoslijedom. Dijete rođenjem donosi na svijet predispozicije za usvajanje govora. Sva zdrava djeca imaju anatomske i glasovne mogućnosti kako bi naučili glasove bilo kojeg jezika. Te mogućnosti djeca ostvaruju u interakciji sa njihovim socijalnim okruženjem, osobito obiteljskim. Rano djetinjstvo najosjetljivije je razdoblje za usvajanje govora. Stoga je jako važno da u tom osjetljivom periodu dijete ima adekvatno poticajno okruženje kako bi razvilo govor i iskoristilo sve prethodno navedene mogućnosti važne za usvajanje govora (Starc i sur., 2004).

Bouillet (2010) smatra kako je govor sredstvo stjecanja mnogih iskustava. Zakašnjeli i neadekvatan razvoj govora jedan je od glavnih uzročnika kasnijih teškoća u učenju. Ona djeca koja dovoljno ne vladaju govorom u budućnosti mogu zaostajati u rješavanju specifičnih zadataka za koje su nužan preduvjet upravo govorne sposobnosti.

Ferrari (1988, prema Velički, 2008) smatra kako je velik broj današnje djece siromašan jezikom. Također se za velik broj predškolske djece može ustvrditi da teško mogu izreći potpunu rečenicu ili neispravno govore ili da svoje osjećaje i misli teže izražavaju riječima. Često se i stručni timovi u vrtićima i školama žale na različite govorne teškoće koje su u stalnom porastu, žale se i na nedovoljno razvijen te nejasan i „loš“ govor djece. Istraživanja pokazuju kako gotovo svako četvrto dijete ima poremećaje u govoru ili komunikaciji.

Kako bi dijete ovladalo govorom bitni su sljedeći preduvjeti: dobro zdravlje, uredno razvijeni govorni organi, uredan intelektualni razvoj, uredan sluh i poticajno okruženje. Kako je obitelj prvo okruženje s kojim se dijete susreće, ona ima najvažniju ulogu u cjelokupnom dječjem razvoju, a samim time i u razvoju govora. Poticajno okruženje jako je bitno za dječji razvoj. Stoga, roditelji, odgajatelji te ostale odrasle osobe iz

djetetova okruženja moraju djeci osigurati optimalan razvoj njihova govora i spriječiti mogući nastanak govornih poremećaja.

2. RAZVOJ GOVORA

Djeca se rađaju spremna i sposobna usvajati jezik. Ona imaju urođenu želju za komuniciranjem te sposobnost ovladavanja bar osnovama komunikacije, iako još uvijek nisu bili izloženi bogatstvu jezika. Kako bi dijete naučilo govoriti i vladati materinskim jezikom nisu mu potrebne lekcije, pomagala niti posebni poticaji i upute, već je glavno sredstvo koje dijete treba u govorno-jezičnom razvoju upravo dobar jezični uzor, a upravo su roditelji svojoj djeci primarni jezični uzori. Većina djece slijedi sličan put jezičnog razvoja. No, ipak svako dijete je jedinstveno te ima svoj individualni tempo razvoja. Različitost u usvajanju jezika pod utjecajem je dječjih stilova - osobnosti i temperamenta (sve prema Apel, Masterson, 2004).

Jako je važno znati kako se odvija razvoj govora da bi mogli pratiti i poticati djetetov govor i kako bi u svakom trenutku bili sigurni da razvoj govora teče uredno. Znanstvenici (psiholozi, lingvisti, itd.) su na temelju brojnih istraživanja odredili faze razvoja i njihovo trajanje (Posokhova, 2008). Iako se ne možemo slijepo držati tih faza razvoja zato što je svako dijete individualno te ničiji razvoj nije isti, faze razvoja govora mogu nam poslužiti kao odrednice prema kojima možemo pratiti dječji napredak u razvoju govora.

U prve tri godine života događa se najintenzivniji razvoj govora i jezika djeteta. Dijete prolazi faze od prvog krika i glasanja sve do kompetentnog sudjelovanja u razgovoru u kojem može izraziti svoje potrebe, osjećaje, stavove, boriti se za sebe te utjecati na druge (Mesec, 2010).

Starc i sur. (2004) navode dva osnovna razdoblja putem kojih se može pratiti razvoj govora, a to su: predverbalno i verbalno razdoblje.

2.1. Predverbalno razdoblje

Predverbalno razdoblje je period od rođenja do prve smislene riječi. Starc i sur. (2004) smatraju kako se u predverbalnom razdoblju stvaraju važni uvjeti za kasniji razvoj govora i jezika.

Posokhova (1999) predverbalno razdoblje dijeli na četiri faze. Prva faza razvoja traje od rođenja do drugog mjeseca života. U toj fazi dijete se refleksivno glasa te se u tom periodu pojavljuje fiziološki krik (faza kričanja). Takva spontana glasanja odražavaju fiziološko i emotivno stanje bebe. Svojim uzdisanjem, kihanjem, kašljanjem ili plakanjem beba svojoj okolini daje do znanja da je gladna ili da osjeća nelagodu. Krik zdravog novorođenčeta je glasan, bistar i čist, uz kratak uzdah i produljen izdah, dok su simptomi mogućeg govornog poremećaja sljedeći: prodoran ili vrlo tih dojenčev krik koji se sastoji od kratkih naglih vriskova ili tihog jednoličnog stenjanja te plakanje bebe nekoliko dana za redom bez somatskog razloga. U prvoj fazi stvaraju se prve senzomotoričke veze u živčanom sustavu koje su vrlo važne za govor. Mozak bebe postupno uči kontrolirati izgovor glasova te slušanje. Taj navedeni proces temelj je za ostvarivanje svjesnog razvoja govora.

Druga faza traje u periodu od drugog mjeseca do petog mjeseca života. Popraćena je promjenom krika, pojavom smijeha i gukanja. Krik više nije jednoličan, već je izražajan i bogat. Glasovi su na početku kratki, beba oponaša odrasle, a zatim se te reakcije produljuju, postaju ritmičnije i intonacijski složenije. Važno je da se s bebom u toj fazi razvije što bogatija emotivna komunikacija. Oko 12. tjedna kod zdrave djece smanjuje se učestalost krika, a pojavljuje se početno gukanje. Stoga ovu fazu nazivamo fazom gukanja. Bebino gukanje je reakcija na osmijeh te govornu i emotivnu interakciju s roditeljima (sve prema Posokhova, 1999).

Starc i sur. (2004) navode kako je gukanje, u odnosu na prijašnje glasanje, povezano s osjećajem ugone. Također, navode kako je gukanje urođeno i da ga nalazimo u glasanju sve djece, bez obzira na njihovu rasu i kulturu.

Treća faza otprilike traje od petog do sedmog mjeseca. To je faza u kojoj se pojavljuju brbljanje i glasovne igre. Kako je beba narasla u njezinoj usnoj šupljini ima više prostora za različita složenija kretanja jezikom. Tako se u usnoj šupljini stvara sve više suglasnika. Pojavljuje se početno slogovno glasanje poput baa, maa, taa, koje će kasnije prijeći u slogovno brbljanje koje se sastoji u ponavljanju slogova uz kontrolu sluhom. Ovaj period je od velikog značenja za razvoj govora jer se u njemu ostvaruje spajanje odvojenih glasova u glasovne sekvence na temelju kojih se gradi sam govor (Posokhova, 1999).

Starc i sur. (2004) nazivaju tu fazu fazom slogovanja te navode kako je produkcija glasova sve više voljna, da dojenče počinje imitirati glasove iz svoje okoline i kako je komunikacijski više usmjereno prema samoj okolini.

Četvrta faza, kako navodi Posokhova (1999), otprilike traje od sedmog mjeseca do prve godine djetetova života. Karakterizira je aktivno slogovno brbljanje. Glasovi dječjeg jezika u ovom periodu počinju podsjećati na prave glasove materinskog jezika. Dijete taj proces ostvaruje kontroliranim ponavljanjem istog sloga poput ba-ba, ma-ma, ta-ta, pa-pa. Brbljanje pospješuje djetetovu socijalizaciju. Ono aktivno brblja u igranju s odraslima te brbljanjem pokušava privući pozornost drugih osoba. Paralelno se razvija i početno razumijevanje ljudskog govora. Dijete pažljivo prati aktivnosti roditelja usmjerene na njega te pokušava razumjeti njihovo značenje. Razumijevanje govora nakon devetog mjeseca se intenzivno razvija. Na kraju prve godine dijete svjesno reagira na spomen njegova imena, na riječ „Ne!“, na jednostavan nalog poput „Daj mi loptu!“ te usmjeruje pogled prema imenovanim osobama i igračkama. Nedostatak komunikacije s odraslima te rano odvajanje od roditelja mogu utjecati na pojavu odstupanja u govornom razvoju. Četvrta faza smatra se osjetljivim periodom za razvoj govora. U tom vremenskom periodu dijete je osjetljivo na usvajanje svih elemenata materinskog jezika. Simptomi rizika pojave poremećaja govora tijekom treće i četvrte faze su odsutnost ili ukočenost slogovnog brbljanja, jednolično usporeno brbljanje nepovezano s komunikacijom, nerazumijevanje i neslijeđenje jednostavnih govornih uputa te odsutnost govornog ponašanja (sve prema Posokhova, 1999).

2.2. Verbalno razdoblje

Verbalno razdoblje započinje prvom smislenom riječju i traje do automatizacije govora, a i dalje jer uključuje i bogaćenje rječnika, korištenje složenijih rečenica te kultiviranje govora (Starc i sur., 2004). Starc i sur. (2004) navode kako prve riječi nastaju između 12. i 18. mjeseca, to jest između 10. i 15. mjeseca života, kako smatraju drugi autori. Prve riječi obično su dvosložne, a po vrsti su najčešće imenice. Po sadržaju mogu činiti cijele iskaze uz mijenjanje značenja, ovisno o situaciji u kojoj se upotrebljavaju. Takve rečenice nazivaju se holofrazama, rečenicama od jedne riječi. Posokhova (1999), navodi kako se tijekom prve godine života intenzivno razvija intonacijski element govora koji je povezan s emocijama, gestama i mimikom. Od perioda kada dijete napuni godinu dana te izgovori svoju prvu smislenu riječ, razvoj govora mjeri se i prati prema broju riječi u aktivnom rječniku djece različitog uzrasta. Tako Posokhova (1999) navodi da jednogodišnje dijete barata sa nekolicinom riječi, dok dvogodišnjak u svom vokabularu ima 200 do 300 riječi, a trogodišnjak 1500 do 2000. Sve osobe pa tako i djeca imaju dva rječnika, pasivan i aktivan (Posokhova, 1999). Pasivan rječnik sastoji se od svih riječi koje osoba zna, ali ih ne koristi u svom govoru, dok se aktivni rječnik sastoji od onih riječi koje dijete stvarno koristi u svom govoru te u potpunosti razumije njihovo značenje. Veličina aktivnog rječnika jako je važna jer prema njoj često procjenjujemo mentalni razvoj.

Dijete pri kraju druge godine oblikuje svoju prvu rečenicu, najčešće od dvije riječi. Nakon pojave prve rečenice započinje svladavanje gramatike te naglo napredovanje razvoja govora (Starc i sur., 2004). Izgovor većine glasova još uvijek je nejasan, a značenje pojedine riječi vrlo je široko. Dijete ne veže riječ samo za jedan predmet, već za ono što mu je u određenom trenutku zanimljivo. Ta pojava postupno se smanjuje i nestaje kako se djetetov vokabular proširuje novim riječima, navodi Posokhova (1999). Već sa svoje tri i pol godine, dijete u vlastitom govoru koristi sve vrste riječi, stvara rečenice od tri i više riječi, dobro vlada osnovnim govornim disanjem i primjenjuje osnovna gramatička pravila. Stoga možemo reći kako je dijete u toj dobi ostvarilo osnovu materinskog jezika (Škarić, 1988, prema Starc i sur., 2004).

U periodu od druge do šeste godine izgovor glasova postupno se „brusi“, postaje razumljiv i jasan, broj riječi se povećava te govor postaje gramatički ispravan. Od dvije i pol do tri godine dijete razumije kratke priče i bajke, a od četvrte do šeste razumije složene proširene rečenice. Dijete predškolske dobi vlada uspješnim sporazumijevanjem s okolinom, ali razvoj govora teče i dalje. Broj riječi u vokabularu znatno se povećava te se usvajaju složenije gramatičke konstrukcije (sve prema Posokhova, 1999).

3. POREMEĆAJI IZGOVORA

Prema Posokhovej (1999), dijete usvaja govor postupno, a jednako tako je i sa izgovorom. Na početku su glasovi nejasni i akustički neodređeni, ali se izgovor s godinama usavršava. Ranije se pojavljuju glasovi koji su jednostavniji za izgovor, a kasnije se pojavljuju glasovi koji zahtijevaju veću potrošnju energije te složenije pokrete govornih organa, posebno jezika, a imaju i složenije akustičke karakteristike navodi Posokhova (1999).

U trećoj godini djeca obično pravilno izgovaraju sve samoglasnike i desetak suglasnika, dok ostale glasove izostavljaju ili ih zamjenjuju postojećim glasovima ili ih govore umekšano. U četvrtoj i petoj godini glasovi se uglavnom izgovaraju čisto i ispravno. Izgovor složenijih glasova tolerira se do pet, najviše do pet i pol godina. Stoga, djeca s pet i pol ili šest godina trebala bi pravilno izgovarati sve glasove (sve prema Posokhova, 1999).

Razvoj izgovora svakog djeteta je proces koji je individualan i postupan. No, Posokhova (1999) je kreirala tablicu pojave ispravnog izgovora glasova u odnosu na dob koja može poslužiti kao orijentacija praćenja dječjeg izgovora glasova.

Tablica 1. *Dob pojave ispravnog izgovora glasova u godinama* (Posokhova, 1999)

1-2	2-3	3,5-4,5	4,5-5
A, O, E, P, B	I, U, F, V, T, D, N, NJ, M, K, G, H, J	S, Z, C, Š, Ž, L, LJ	Č, Ć, DŽ, Đ, R

Glavna svrha tablice je pomoći roditeljima da što bolje upoznaju dijete te da procijene teče li njihov razvoj govora ispravno. Osim roditelja, tablica može poslužiti i stručnjacima vrtića koje dijete pohađa. Odgajateljima, pedagogima i logopedima, bit će lakše planirati odgojne postupke ako u obzir uzmu individualne karakteristike pojedinog djeteta (Posokhova, 1999).

Poremećaji izgovora se u stručnoj literaturi često označavaju i sa terminima: artikulacijski poremećaji ili dislalija. Poremećaji izgovora upravo su najčešći govorni poremećaju u općoj populaciji djece. Najprisutniji su kod predškolske i školske djece, a u nešto manjem postotku nalaze se i kod odraslih osoba. Navedeni poremećaj često je samo simptom složenijih teškoća na području dječjeg jezičnog razvoja. Upravo zato je bitno na vrijeme uočiti poremećaj izgovora djeteta kako bi se moglo djelovati na njegovo ublažavanje i otklanjanje. Poremećaj izgovora može se javiti u tri oblika: izostavljanje ili nečujna realizacija glasa - omisija, zamjena glasa - supstitucija te nepravilno izgovaranje glasa ili skupine glasova - distorzija (sve prema Benc Štuka, 2010).

Pod omisijom se podrazumijeva nečujna realizacija nekog glasa. Iako je glas nečujan, ostavlja određeni trag koji se može ostvariti pauzom, pojačanom napetošću ili produžavanjem glasova ispred ili iza poremećenog glasa. Omisija zapravo nije potpuno izostavljanje nekog glasa, nego samo nekih njegovih elemenata (trava – taava, marka – maaka). Izostavljeni glas uklopljen je u riječ, na način da u fonetskom kontekstu u kojemu se nalazi postoje odnosi kao da je glas izgovoren. Supstitucija je zamjena jednog glasa drugim iz istog izgovornog sustava, dok je distorzija pogrešan izgovor nekog glasa. Raspon distorzija je jako velik te se može kretati od jedva vidljivog odstupanja gotovo do supstitucije i omisije (Vuletić, 1987).

Navedeni oblici poremećaja izgovora mogu biti: sustavni i nesustavni. Pod sustavnim se podrazumijeva da dijete u svom govoru uvijek radi određene pogreške na isti način, bilo da se radi o omisiji, supstituciji ili distorziji. Dok se pod nesustavnim smatra da dijete nesustavno, ne uvijek i ne na isti način radi pogreške prilikom izgovora glasova, iako te glasove može u pojedinim situacijama i pravilno izgovoriti. Nesustavne greške mogu pratiti rani razvoj govora te ako nisu prečeste u govoru smatrane su normalnim govornim razvojem do četvrte godine. A ako se nesustavne greške pojavljuju i nakon četvrte godine možemo govoriti o leksičkoj dislaliji ili nesigurnoj slici riječi. Na primjer, dijete izostavlja slogove ili glasove u riječima (papir – pir), dodaje slogove ili glasove u riječima (lokomotiva – lokomokotiva), zamjenjuje mjesto slogovima i glasovima u riječima (lokomotiva – kolomotiva). Glasove dijelimo na nekoliko skupina

glasova, a poremećaj izgovora najčešće zahvaća cijelu glasovnu skupinu (sve prema Benc Štuka, 2010).

Prema glasovnim skupinama, Benc Štuka (2010), poremećaje dijelimo na:

- a) sigmatizam - poremećaj izgovora glasova s, z, c, š, ž, č, dž, đ. Najučestaliji poremećaj glasova je upravo sigmatizam. Glasovi iz ove skupine, osim jedni s drugima, mogu biti zamijenjeni i sa ostalim glasovima – najčešće sa t i d.
- b) rotacizam - poremećaj izgovora glasa r.
- c) lambdacizam - poremećaj izgovora glasova l i lj.
- d) kapacizam i gamacizam - poremećaj izgovora glasova k i g. Glas k je najčešće zamijenjen glasom t, dok je glas g zamijenjen glasom d.
- e) tetacizam i deltacizam - poremećaj izgovora glasova t i d.
- f) etacizam - poremećaj izgovora glasa e. E je jedini samoglasnik čiji izgovor može biti poremećen, a upućuje na moguća blaga oštećenja središnjeg živčanog sustava.

3.1. Uzroci poremećaja izgovora

Ponekad uzroke poremećaja izgovora nije moguće sa sigurnošću odrediti. No, poznato je da vidljiva organska odstupanja u građi organa koji sudjeluju u artikulaciji glasova – usne, nepce, čeljust, zubi ili blaga oštećenja sluha mogu uzrokovati nepravilan izgovor glasova. Uzročnici poremećaja izgovora mogu biti i motorička nespretnost i nedovoljna diferenciranost pokreta jezika, usana, gornje i donje čeljusti. Loše navike iz djetinjstva poput preduge upotrebe „duda varalica“ ili bočice te „dudanje“ prstića mogu uzrokovati poremećaje izgovora glasova, a mogu dovesti i do ozbiljnih deformacija zubića i nepca. Još neki od uzroka poremećaja izgovora mogu biti i slabiji fonematski sluh, nepravilan uzor iz djetetove najbliže okoline, kao i odrastanje djeteta u socijalno i pedagoški depriviranoj sredini. Zaostajanje u intelektualnom razvoju, cerebralna paraliza te neki drugi poremećaji uglavnom su popraćeni poremećajima izgovora koji znatno produljuju

logopedsku terapiju. Ako postoje neka neurološka odstupanja kod djece, logopedska terapija trajati će znatno dulje (sve prema Benc Štuka, 2010).

4. JEZIČNE TEŠKOĆE

Dijete slušajući govor svoje okoline postupno usvaja gramatička pravila i oblikuje razinu govornog izražavanja. Kod većine djece taj proces usvajanja jezika prolazi bez teškoća, ali kod pojedine djece mogu se uočiti zaostajanja što iziskuje praćenje te posebne postupke prema djetetu kako bi se poticao njegov rani jezično-govorni razvoj. Uočimo li takva odstupanja u jezično-govornom razvoju djeteta, moramo znati da možemo razlikovati nekoliko tipova teškoća:

- a) Usporen jezično-govorni razvoj ili nedovoljno razvijen govor (ovisno o dobi djeteta),
- b) Nerazvijen govor (alalija),
- c) Posebne jezične teškoće (sve prema Benc Štuka, 2010).

4.1. Usporen jezično-govorni razvoj

Usporeni razvoj govora ili nedovoljno razvijen govor obuhvaća zaostajanje u govornom razvoju. Dijete razumije govor i služi se rečenicom, ali ona nije primjerena njegovoj kronološkoj dobi (Bouillet, 2010).

Kod djeteta s navedenim teškoćama može se primijetiti da: progovara kasnije od svojih vršnjaka, govori manje od svojih vršnjaka i koristi se ograničenim brojem riječi, koristi kraće i jednostavnije rečenice od svojih vršnjaka, upotrebljava iskaze koji su agramatični (npr. "teta ide vrtić"), redoslijed riječi u rečenici nije uobičajen, često ispušta ili zamjenjuje mjesta slogovima u riječima (polkopac – poklopac), čini brojne sustavne te nesustavne greške u govoru, ima teškoća u razumijevanju pitanja ili naloga koji mu se upućuju (Benc Štuka, 2010).

4.2. Nerazvijen govor

Nerazvijen govor odnosi se na najteži oblik poremećaja jezično-govornog razvoja, a podrazumijeva odsustvo govora ili izrazito oskudno rječničko i gramatičko izražavanje (Benc Štuka, 2010).

Drugi naziv za ovaj jezični poremećaj je alalija (negovorenje). Tri su razine alalije:

- 1) dijete ne govori i ne razumije tuđi govor,
- 2) dijete donekle razumije govor, ali ne govori,
- 3) dijete razumije govor, no njegov je govor reduciran – sastoji se od izoliranih riječi koje imaju vrijednost rečenica, npr. mama, tata, daj, ne (Bouillet, 2010).

U blažim slučajevima dijete koristi gestu, ima naznake želje za komunikacijom uz otežano sporazumijevanje s okolinom te oskudno razumijevanje, dok u najtežim slučajevima uopće ne govori i ne razumije tuđi govor. U najtežim slučajevima poremećaj se može zapaziti vrlo rano, čak i prije druge godine života (Benc Štuka, 2010).

4.3. Posebne jezične teškoće

Uzrok posebnih jezičnih teškoća je nepoznat, a odnosi se na djecu čije su jezične vještine siromašne u odnosu na dob djeteta i njegove verbalne sposobnosti. Glavne karakteristike PJT-a su: dijete kasnije progovara, usporen jezični razvoj, siromašan i ograničen rječnik, nepravilna sintaksa, agramatične rečenice, prosječna razvijenost općih i intelektualnih sposobnosti, kod djeteta ne postoji neko organsko oštećenje, oštećenje sluha ili teški emocionalni poremećaj. Stručnjaci smatraju da PJT mogu biti povezane s pojavom disleksije u kasnijem periodu usvajanja vještine čitanja (Benc Štuka, 2010).

Prema Blaži (1997) poremećaj se može javljati u različitim stupnjevima težine, od vrlo teškog do vrlo blagog oštećenja. Blaži stupnjevi često nisu ni uočeni, a ni

dijagnosticirani te se najčešće otkrivaju polaskom djeteta u školu i to ponajprije kao teškoće u učenju, a često kao teškoće u čitanju i pisanju koje se smatraju uzrokom školskog neuspjeha. Podaci o učestalosti navedenih teškoća različiti su, ali pokazuju kako posebne jezične teškoće nisu rijetke među djecom. Leonard (1989, prema Blaži, 1997) navodi kako posebne jezične teškoće ima čak 6% djece, a da su kod 1,5% djece jače izražene. Snyder (1984, prema Blaži, 1997) navodi kako se taj jezični poremećaj javlja u 3% slučajeva kod djece predškolske dobi, dok se kod osnovnoškolske djece javlja u 1% slučajeva.

Simptomi karakteristični za posebne jezične teškoće očituju se u zakašnjelom pojavljivanju prve riječi u djeteta, zakašnjoj pojavi prvih rečenica, a i onda kada se pojavi, rečenica je agramatična. Rečenici često nedostaju vezne riječi: prijedlozi, veznici (osim i), nenaglašene osobne zamjenice. U govoru prevladavaju imenice i obično nedostaju glagoli. Govor je prepun smetnji artikulacije, a riječi najčešće nisu dulje od tri sloga (Vuletić, 1988, Schwartz, 1990, prema Blaži, 1997).

Blaži (1977) navodi kako djeca s posebnim teškoćama mogu imati teškoće u razumijevanju jezika, a posebne teškoće očituju se u razumijevanju određenih jezičnih kategorija, primjerice u razumijevanju riječi koje označavaju prostorne, vremenske ili rodbinske odnose.

Neki autori, kako navodi Blaži (1997), smatraju da se razlike između djece s posebnim jezičnim teškoćama i djece bez jezičnih teškoća odnose na kvantitetu, a ne kvalitetu razvoja govora.

4.4. Uzroci poremećaja jezično-govornog razvoja

Kako bi dijete tijekom svog ranog razvoja moglo usvojiti jezik i ovladati govorom, važno je da ima uredne organske osnove za razvoj istog, a to podrazumijeva: uredan sluh i mogućnosti zvukovnog zahvaćanja i međusobnog razlikovanja glasova, motoričke sposobnosti i vještine, određeni stupanj intelektualnog razvoja (sposobnost razumijevanja govora i formiranja odgovora), uredan razvoj viših kognitivnih vještina poput pažnje, percepcije, pamćenja i naposljetku psihosocijalne sposobnosti (tendenciju

za uspostavljanjem komunikacije). Teškoće u nekom od navedenih segmenata mogu biti uzrok teškoća ili zaostajanja u jezično-govornom razvoju. Isto tako, i socijalna deprivacijska sredina može biti jedan od uzroka koji ostavlja negativne posljedice na području jezično-govornom razvoja (sve prema Benc Štuka, 2010).

5. POREMEĆAJI RITMA I TEMPORA GOVORA

Među poremećaje tečnosti govora ubrajamo: mucanje, brzopletost ili batarizam te patološki spor govor ili bradlaliju.

5.1. Mucanje

Mucanje je poremećaj tečnosti, tempa i ritma govora koji se iskazuje u nevoljnim grčevima mišića govornih organa (usana, jezika, mekog nepca, glasnica, dijafragme), a ponekad je i popraćeno i grčevima mišića lica i nevoljnim pokretima tijela (ruku, ramena i cijeloga trupa). Grčevi uzrokuju nevoljan prekid tečnosti govornog procesa, višekratno ponavljanje ili napeto izgovaranje slogova i glasova, prisilne stanke između i usred riječi, iznenadni prekid govora te različite kombinacije tih simptoma. 2 do 3 posto djece muca. Razvojno mucanje je najrašireniji oblik mucanja. Stručnjaci su ustanovili da dječaci pate od mucanja tri puta češće od djevojčica, što se objašnjava sporijim sazrijevanjem i većom osjetljivošću njihova živčanog sustava. Mucanje je najdugotrajniji, a ujedno i najsloženiji poremećaj govora. Grčevi mišića koji prekidaju komunikaciju vanjski su simptomi mucanja i tek su vršak golemog ledenog brijega koji je većim dijelom skriven duboko u psihi i tijelu. Dvije su skupine uzročnika mucanja: predispozicijski („pogodno tlo“) te proizvodni („okidači“). Predispozicijski uzroci određuju sklonost djeteta prema mucanju. Oni su „pogodno tlo“ na kojemu se lako može pojaviti poremećaj, odnosno čimbenici koji uvrštavaju određeno dijete u skupinu rizika za pojavu mucanja. Neki od uzroka predispozicijskih mucanja su: nasljedna sklonost, nedovoljna razvijenost osjećaja za tempo i ritam, motoričkih funkcija, neurotizam roditelja, psihička nestabilnost samog djeteta, opće zdravstveno stanje djeteta, dobna osjetljivost govornih funkcija, ubrzani razvoj govora. Ako dijete ima jednu ili više od prethodno navedenih uzroka („pogodno tlo“), dovoljan je samo jedan „okidač“ kako bi se pojavilo mucanje. Proizvodni uzroci mogu biti psihološki, socijalni i fiziološki (sve prema Posokhova, 1999).

5.2. Batarizam

Batarizam (brzopletost) je način govora obilježen kaotičnošću, brzim prijelazima s jedne na drugu misao, ubrzanim tempom govora, nedovoljnim ograničavanjem osnovne ideje, nemogućnošću razrade osnovne ideje, prisutne su i teškoće koncentracije na bitno, a sve navedeno se najčešće manifestira usmenim govorom. Brzopletost je poremećaj pripremnih misaonih procesa koji prethode govoru. Zbog verbalnih obilježja, od kojih je jedan od najčešćih simptoma zastoj u govoru, brzopletost se često zamjenjuje s mucanjem. Kod brzopletosti je poremećena osnova govora te se to odražava na sve veće cjeline i organizaciju govora: disanje, intonaciju, glas, ritmičnost, naglašavanje i gramatiku. Poremećeni su i detalji govora, odnosno leksik i izgovor glasova. Brzopletaši često imaju veoma siromašan vokabular bez obzira koliko godina su proveli u školi. Često se služe poštapalicama i uzvicima (sve prema Bouillet, 2010).

Šunić (2007, prema Bouillet, 2010) navodi simptome prema kojima se može prepoznati brzopletost: konfuzan i neorganiziran govor, ograničena svjesnost svojega govora, povremeno bolji govor kada se osobu upozori da uspori u govoru ili da više pazi na govor, skraćivanje riječi te vrlo nerazumljiv govor.

5.3. Bradlalija

Bradlalija (patološki spor govor) se opisuje kao pretjerano spor govor. Javlja se kao posljedica organskih oboljenja centralnog živčanog sustava te kod neke djece s mentalnom retardacijom i kod psihički bolesne djece. Glavno obilježje bradlalije je produljivanje svih glasova, posebno samoglasnika, usporen ritam i tempo govora. Djeca usporenog govora i inače su jako usporena i troma u aktivnostima, ostavljaju dojam lijenosti i nezainteresiranosti (Andrešić, 2010).

Govor drugih osoba često zbunjuje osobe s bradlalijom jer ih ne mogu shvatiti niti slijediti. Zato često ne mogu ni shvatiti poruku koja im je upućena. Misaoni procesi su

im usporeni i reagiranje kasni. Često govore kroz nos, a takav govor je neugodan za slušatelje jer je zamoran zbog nejasnoće i razvučenosti (Bouillet, 2010).

6. AFAZIJA I DISFAZIJA

Afazija se opisuje kao nesposobnost upotrebe jezika, a posljedica je moždanog udara. Manifestira se kroz sve jezične modalitete te pogađa sposobnosti slušanja i govorenja, čitanja i pisanja (Bouillet, 2010).

Disfazije i afazije dječje dobi teško se razlikuju od ostalih govornih teškoća poput alalije i usporenog govora, pogotovo ako je do oštećenja mozga došlo prije i nego što se počeo razvijati ili prije nego je dijete steklo bazu govora (Vuletić, 1996; Škarić, 1988, prema Bouillet, 2010).

Takva disfazija ili afazija naziva se primarnom, a sekundarna se pojavljuje zbog oštećenja mozga nakon što je baza govora već bila izgrađena. Pojam disfazija odnosi se na lakše oblike oštećenja jezika i govora, dok se afazija odnosi na teža oštećenja. Postoji više vrsta afazije: nominalna, motorna, senzorna i potpuna. Za nominalnu afaziju karakteristična je teškoća imenovanja predmeta, stvari ili pojava (npr. kada dijete vidi jabuku, zna što je vidjelo i da se jede, ali ne može izreći riječ jabuka. Kod motorne afazije osoba razumije sve što joj se govori ili čita, tj. razumijevanje govora je sačuvano, ali je onemogućeno spontano izražavanje – oblikovanje misli. Kod motorne afazije često je oštećena sposobnost pisanja. Osobe ne dovršavaju rečenice, rukopis im je nečitak i nespretn. Motornu afaziju često prati i oduzetost desne strane tijela i artikulacijskih organa što dodatno otežava bolest i usporava rehabilitaciju. Kako je motorna afazija posljedica moždanog udara, rijetko se javlja kod djece (sve prema Bouillet, 2010).

Osobe sa senzornom afazijom nemaju problema s govorom. Govor djeluje točno, ima normalan ritam, tempo i melodiju, no u govoru nedostaje smislenosti pa ni sam bolesnik ne zna što je rekao (Šunić-Tadić, 2002, prema Bouillet, 2010).

Bouillet (2010) navodi kako je najteži oblik potpuna afazija kod koje je oštećeno razumijevanje govora, ali i sam govor.

7. JEZIČNE IGRE U SLUŽBI POTICANJA PRAVILNOG RAZVOJA GOVORA

Igra je neizbježna u životu svakog pojedinca. Djetetu je igra osnovna aktivnost, ali i potreba. Kroz igru djeteta, osim zabave, stječe i mnoga znanja, razvija svoje emocije, kognitivne i motoričke sposobnosti te poboljšava svoju socijalizaciju sa okolinom. Kako je djeteta primarno socijalno biće, od rođenja se razvija i raste na slojevima kulture. Djeteta je okruženo predmetima koji su oblikovani kulturom, znakovnim sustavom, specifičnom ljudskom interakcijom i sl. A sve to upravo određuje i djetetovu igru (prema Duran, 2003).

Peti-Stantić (2008) smatra kako je igra jezikom prirodna ljudska aktivnost. Autorica jezičnu igru određuje kao prostor u kojem se odrasli i djeca oslobađaju u vlastitom jeziku, u kojem stvarno uživaju intuitivno svladavajući pravila i usvajajući sposobnost postupanja u skladu s postavljenim pravilima ili ista (svjesno) prekršiti. Također navodi kako su jezične igre sve one igre kojima je izražajno sredstvo jezik u svim svojim pojavnostima.

Spoj igre kao prirodne dječje djelatnosti te jezika koji je jedan od osnovnih sredstava sporazumijevanja u svijetu, djeci omogućuje neopterećeno učenje i ovladavanje društvenim, a zatim i jezičnim ulogama, korištenje naslijeđenoga iskustva, individualnosti te kreativnosti navodi Peti-Stantić (2008).

Sally Goldberg (2003) u svojoj knjizi Razvojne igre za predškolsko dijete, namijenjenoj dobnoj skupini od tri do pet godina, navodi kako se kod djece koja imaju otprilike tri godine, za razliku od mlađe djece, povećava svijest o okolini te ih sve više zanima interakcija sa ljudima. Njihova igra ranije je bila usmjerena na igračke, ali sada im je igra postala središte i postaju im zanimljivije igre u koje su uključeni i drugi ljudi. Autorica navodi kako pri dnevnom planiranju aktivnosti roditelji moraju uzeti u obzir uravnoteženost aktivnih i tihih oblika igranja. Također navodi kako su današnji roditelji izuzetno zaposleni te da je kod većine ljudi, uzimajući u obzir tu činjenicu, vrijeme koje mogu provoditi sa svojom djecom ograničeno. Stoga smatra da je jako korisno da roditelji znaju koje se aktivnosti smatraju produktivnim te stimulativno edukativnim za njihovo dijete. Kako bi pomogla roditeljima u svoju knjigu je osim igara koje razvijaju

kognitivni, motorički te društveni razvoj, ubrojila i preporučene jezične igre i aktivnosti, u jednostavnom obliku koji je ujedno efikasan i ugodan. Svaka igra je oblikovana kako bi pomogla djetetovom razvoju te ima svoj cilj koji se može postići.

Iako se govor djelomično razvija spontano, potrebno je da dijete ima poticajnu okolinu koja će mu pružiti obilje visokokvalitetnog govora. Također, djeci se trebaju pružiti prilike u kojima se mogu slobodno izražavati, a to se upravo može ostvariti kroz jezične igre kada odrasli djeci čitaju, pjevaju, pričaju, sudjelovanjem u dijalozima s odraslima te samostalnim izražavanjem u monolozima ističe Goldberg (2003).

Goldberg (2003) navodi kako se igre mogu igrati s jednim i s više djece. Smatra kako je ponavljanje važan dio djelotvornosti. Većina igara ne zahtjeva kupnju materijala, jer je uglavnom dostupno u domaćinstvima, a za dio igara nije potreban nikakav materijal. Kroz igre djeca mogu i naučiti kako kroz kreativan način upotrijebiti materijale koje već imaju u domaćinstvu. Za provođenje igara nije ni potreban neki određeni prostor, već se one mogu provoditi gotovo na svakom mjestu. U odabir igre roditelj može uključiti i dijete pa dijete može odabrati igru koja mu se najviše sviđa ili koju u tom trenu želi igrati. Dio igara je kratak te ne uzimaju mnogo vremena, a dio je dugačak pa stoga zahtijevaju više vremena. Autorica navodi kako kraće igre djeci daju osjećaj trenutačnog postignuća, dok mu dulje daju osjećaj da je podijelio sa suigračima duboko iskustvo zajedničkog igranja. Iz opisa svake igre lako se uoči svrha svake aktivnosti te i ta činjenica može biti odlučujuća pri odabiru igre.

7.1. Pjesmice u obliku igara za razvoj govora

Herljević (2007) smatra kako pri razvoju govora i sprječavanju govorno-jezičnih teškoća od velike pomoći mogu biti ritmične i slikovite pjesmice. U to se uvjerila prilikom svog logopedskog rada s djecom, tijekom kojega je primijetila da je djetetu lakše prihvatiti govorno gradivo, ukoliko je ono ritmično, dostupno vizualiziranju. Također, Herljević navodi da dijete ritmične i slikovite pjesmice uči spontano, bez naprezanja, zato što osjeća zadovoljstvo već od samog procesa ponavljanja. Ugoda ponavljanja te spontanog učenja ritmičnih i jednostavnih pjesmica može pomoći

logopedima, roditeljima i odgajateljima da putem zanimljivog sadržaja i igrom koja je ritmična i pokretna, faze automatizacije i diferencijacije pretvore u nešto što dijete prihvaća, voli i čime se dobro zabavlja. Pjesmice omogućuju nenaporno postizanje pravilnog izgovora, ritma, naglaska i intonacije.

7.2. Igre prstićima

Posokhova (2007) navodi kako su znanstvenici koji se bave proučavanjem razvoja dječjeg živčanog sustava, a posebno razvojem govora otkrili stimulativno značenje funkcije ruke. Filozofi su dokazali kako razina razvijenosti dječjeg govora izravno ovisi o stupnju formiranosti finih pokreta prstiju ruku. Tako su znanstvenici na temelju istraživanja došli do sljedećeg zaključka: kada razvoj fine motorike zaostaje, zaostaje i razvoj govora. Što su djetetovi prstići aktivniji, bolje se ostvaruje njegov govorni, ali i emocionalni i integralni razvoj.

Velički i Katarinčić (2011) naglašavaju kako za djecu učiti govor znači iznutra putem disanja (strujanja) zraka aktivirati tijelo. Ritmičkim ponavljanjem jezičnog dobra dijete dobrovoljno vježba jezik. Na taj način uči točno i čisto izgovarati suglasnike i samoglasnike, veže ih te potom nije ometano njihovim značenjem, vježba tehniku i govor, a sve to zato što se veseli zvuku. Stoga ističu važnost malešnica, dječjih pučkih pjesama, za razvoj govora.

Igre prstima ili malešnice razvijaju se kod svih naroda te su uglavnom u svim dijelovima svijeta i prvi pjesnički tekstovi s kojima se dijete susreće. To su pjesmice utkane u dječji život, u njima dijete ne ostaje pasivni promatrač, već one obilježavaju susret odnosno odnos između odraslih i djece, emocionalni i integralni razvoj (Velički i Katarinčić, 2011).

U literaturi se spominju i podvrste malešnica, a samo neke od njih su: uspavanke, brojalice, razbrojalice, nabrajalice, tepalice, molitvice, pitalice, rugalice, zagonetke, pjesme za igru i mnoge druge (Crnković, Težak, 2002, prema Velički i Katarinčić, 2011).

Pri izvođenju igara prstima, navode Velički i Katarinčić (2011), djeca se moraju usredotočiti kako bi pravilno izvela radnju, trebaju uvježbati preciznost da bi pravilno ponovila tijek određene radnje. Pritom djeca povezuju pokret i govor na najučinkovitiji način – omogućuju poticanje govora pokretom.

7.3.Poticanje razvoja govora

Velički i Katarinčić (2011) smatraju kako poticati i njegovati govor kod djeteta znači razumjeti zakonitosti njegova razvoja, ali i njegovu individualnost te u skladu s navedenim stvoriti djetetu poticajno okruženje za razvoj govora. Autorice također navode kako u današnje vrijeme tehničke civilizacije i u vrijeme kada je slika djetinjstva promijenjena, važno više nego ikada stvoriti djeci poticajno okruženje za govor. Dijete jezik ne uči već ga usvaja te se njegov materinski jezik razvija unutar njegova govornog organizma. Preduvjet za usvajanje jezika jest okolina koja govori odnosno jezična zajednica.

Pulkkinen (2008) također navodi kako brojna istraživanja pokazuju da je rano poticanje razvoja djetetova govora iznimno važno. Znanstvenici smatraju kako je izraženiji jezični poticaj u prvim godinama života preduvjet za kasnije učenje. Psiholog Jaroslav Koch (prema Pulkkinen, 2008) naglašava važnost razgovora između roditelja i djece. On poziva roditelje da razgovaraju s djecom kad god to mogu, da mu govore što rade, kamo zajedno idu, koje je boje majica koju dijete nosi na sebi te sve što se događa s djetetom i njegovom okolinom, jer upravo tako potiču dječji govorni razvoj.

Velički i Katarinčić (2011) navode kako je u ranoj dobi s djetetom bitno slijediti prirodan tijek razvoja kako bi se poticao govor, od pokreta do uspavljivanja, to jest od samoglasnika preko suglasnika koji stoje na samom izvoru jezika. Samoglasnici služe za iznošenje osjećaja i raspoloženja, dok suglasnici obilježavaju odnos prema vanjskom svijetu. Spajanjem suglasnika i samoglasnika započinje faza gukanja koja je jedan od temelja razvoja govora. Ritmičkim ponavljanjem samoglasnika i suglasnika, izgovaranjem prvih rimovanih stihova malešnica u društvu odraslih i djece, poticajno se utječe na zdrav razvoj govor, ali i na cjelokupno djetetovo zdravlje.

Velički i Katarinčić (2011) ističu kako u govoru današnje djece možemo uočiti da ponekad nedostaju cijele skupine samoglasnika i suglasnika, dijete ponekad ne zna izgovoriti dovoljno glasno, dio djece može vikati te glasno izgovoriti neke skupine suglasnika i samoglasnika, ali ne mogu artikulirano govoriti. Upravo je iz tog razloga važno s djecom ponavljati stihove koji sadrže razne onomatopeje i ponavljanja. Pomoću takvih stihova uvježbavaju se samoglasnici i suglasnici u njihovoj povezanosti i to zbog njih samih, njihova utjecaja na razvoj djeteta, a ne zbog njihovog smisla. Djeci nije ni stalo do informacije, nego ona uživaju u snazi glazbe riječi koja struji u vremenu.

Jako je važno što duže igrati s djecom igre u kojima je uključeno ponavljanje samoglasnika (igre vokalizacije), jer na taj način djeca otvaraju prema svijetu stvarajući glasove koji su emotivni, duševni i voljni te koji iznose način na koji dijete shvaća vanjski svijet navode Velički i Katarinčić (2011).

Osim govorenjem, djeca uče govoriti i slušajući. Ukoliko roditelji žele da njihova djeca kreativno djeluju u jeziku te da budu sposobna za izražavanje, potrebno im je pružiti mogućnost slušanja različitih kvaliteta govora i na temelju toga opažanje i razumijevanje smisla. Navedeno iskustvo djeca stječu slušanjem priča, bajki i poezije, a nakon toga jezičnim igrama putem kojih se mogu smisleno izraziti ističu Velički i Katarinčić (2011).

Prema Velički i Katarinčić (2011) za kvalitetan i pravilan razvoj djetetova govora važno je da odrasli odvoje vrijeme za poticanje govora i da razviju stav da je i vrijeme provedeno s djecom također njihovo, a upravo je to vrijeme posebno vrijedno.

8. JEZIČNE IGRE PROVEDENE U VRTIĆU

U svrhu pisanja završnog rada, u dječjem vrtiću „Vrapčić“ (Šenkovec) provedena je aktivnost izvođenja jezičnih igara. Aktivnost je provedena u mješovitoj dobnoj skupini „Smajlići“. U okviru aktivnosti provedeno je pet jezičnih igara: „Uhvati riječ“, „Reci suprotno“ (igre preuzete iz knjige „Enciklopedija razvojnih igara za djecu od 3 do 7 godina“ autorice Darije Popov, 2010), „Tražimo parove“, „Igre glasom“ (igre preuzete iz knjige „Jezične igre za velike i male“ autorica Peti-Stantić i Velički, 2008) te igra „Leti, pliva, skače, hoda“ (preuzeta iz knjige „145 logopedskih igara“, Posokhova, 2009). Prije provođenja svake igre djeci su objašnjena pravila, a zatim je uslijedila i sama igra.

8.1. Uhvati riječ

Prva je bila igra „Uhvati riječ“. Igra se tako da odrasla osoba izgovara niz riječi, a dijete treba pljesnuti dlanovima kada čuje riječ koja se razlikuje od ostalih. Primjeri zadataka bili su prilagođeni pojedinim dobnim skupinama.

3-4 godine	5-6 godina	6-7 godina
<i>Sok, sok, sok, konj, sok.</i>	<i>Baka, baka, baba, baka.</i>	<i>Kosa, kosa, koza, kosa.</i>
<i>Zima, zima, ljeto, zima.</i>	<i>List, list, list, kist, list.</i>	<i>Nos, nos, noć, nos, nos.</i>
<i>List, list, listopad, list.</i>	<i>Tava, tava, kava, tava.</i>	<i>Kost, kost, kost, gost, kost.</i>
<i>Brod, brod, roda, brod.</i>	<i>Jaje, jaje, jare, jaje.</i>	<i>Kotač, kotač, kolač, kotač.</i>
<i>Zečić, zečić, zečić, mačić.</i>	<i>Ruka, ruka, ruka, luka.</i>	
	<i>Torta, torta, torba, torta.</i>	

Djeci su najprije objašnjena pravila igre. Starija djeca pravila igre usvojila su prije mlađih. Četverogodišnja djeca su na početku igre stalno pljeskala, a u trenu kada bi čuli različitu riječ glasno bi je izgovorili. Kasnije su, uz jedan pljesak, izgovarali riječ koja se razlikovala od drugih, dok su starija djeca uglavnom samo pljeskala kako je određeno i u pravilima igre.

Cilj igre je bio razvijanje fonematskog sluha kod djece razlikujući glasove govora. Smatram da je cilj ostvaren jer kako je tekao tijekom igre, djeci su pravila igre postajala jasnija te su sve prije i prije uočavala riječi koje se razlikuju od ostalih.

8.2. Reci suprotno

Druga igra bila je „Reci suprotno“. Voditelj izgovara riječ, a igrač treba reći protuznačnicu toj riječi („suprotnost“ ili riječ „suprotnog značenja“). Ako dijete ne odgovori, voditelj mu pomaže pronaći odgovor, nakon što je dijete došlo do odgovora voditelj zadaje riječ drugom djetetu. Neki od primjera ponuđenih riječi bit će navedeni u nastavku.

3-4 godine

<i>Blizu - daleko.</i>	<i>Otvoriti – zatvoriti.</i>	<i>Vruće – hladno.</i>
<i>Bogat – siromašan.</i>	<i>Prljavo – čisto.</i>	<i>Novo – staro.</i>
<i>Brzo – sporo.</i>	<i>Puno – prazno.</i>	<i>Visok – nizak.</i>
<i>Crno – bijelo.</i>	<i>Tanak – debeo.</i>	<i>Visok – nizak.</i>
<i>Dan – noć.</i>	<i>Oštro – tupo.</i>	<i>Mokro – suho.</i>
<i>Dobro – loše.</i>	<i>Veseo – tužan.</i>	<i>Veliko – malo.</i>
<i>Glasno – tiho.</i>	<i>Teško – lagano.</i>	<i>Kratak – dugačak.</i>

5-6 godina

<i>Bacati – hvatati.</i>	<i>Brat – sestra.</i>	<i>Mama – tata.</i>
<i>Nježno – grubo.</i>	<i>Dječak – djevojčica.</i>	<i>Osmijeh – suze.</i>
<i>Djed – baka.</i>	<i>Početak – kraj.</i>	<i>Duboko – plitko.</i>
<i>Pomagati – smetati.</i>	<i>Gore – dolje.</i>	<i>Radost – tuga.</i>
<i>Grad – selo.</i>	<i>Rano – kasno.</i>	<i>Hrabrost – strah.</i>
<i>Istina – laž.</i>	<i>Smijati se – plakati.</i>	<i>Unutra – vani.</i>
<i>Izgraditi – srušiti.</i>	<i>Ulaz – izlaz.</i>	<i>Mladost – starost.</i>
<i>Snažan – slab.</i>	<i>Iznad – ispod.</i>	<i>Sprijeda – straga.</i>

6-7 godina

Često – rijetko.

Podići – spustiti.

Doručak – večera.

Hrapavo – glatko.

Prvi – posljednji.

Istok – zapad.

Ružno – lijepo.

Jednako – različito.

Sin – kći.

Lijen – marljiv.

Sit – gladan.

Lomljivo – čvrsto.

Na samom početku objašnjena su pravila igre. Na početku su djeca teže dolazila do rješenja te ih se da bi došli do točnog odgovora navodilo putem asocijacija kako bi ih se dovelo do odgovora. Također, djeca su međusobno pomagala jedna drugima da dođu do rješenja. Najteža „suprotnost“ za djecu bila je: oštro - tupo.

Ovom igrom se htio postići sljedeći cilj, a to je razvijanje odnosno proširivanje vokabulara.

8.3. Igre glasom

Treća igra koja je bila provedena zove se „Igre glasom“. Voditelj djeci izgovara upute, a oni ga trebaju jako dobro slušati i misliti na izrečeno kako bi znali odnosi li se uputa na njih. Voditelj primjerice kaže: *Svi koji imaju hlače neka glasno izgovore glas A. Svi koji imaju naočale neka pijuču kao pilići pi pi pi, koliko god mogu u jednom dahu. Svi koji imaju smeđu kosu neka najtiše što mogu pet puta izgovore riječ more! Svi koji se vole smijati neka najglasnije što mogu izgovaraju hi, hi, hi sve dok ja ne kažem stop. Svi koji imaju plavu majicu neka izgovore glas P. Sve curice neka tiho kažu riječ ptica. Svi oni koji vole žutu boju neka izgovaraju slovo ž dok ja ne rečem stop. Svi dječaci neka tri puta izgovore slovo R.*

Kao i u svakoj igri, najprije su objašnjena pravila same igre, a zatim je uslijedila igra. Pravila su djeca odmah shvatila te su s lakoćom igrali ovu igru. Ova igra bila kod djece je pobudila najveći interes. U njoj su rado sudjelovala i djeca, kojima i nisu bila previše zainteresirana za ostale igre.

Jezični cilj ove igre je izgovaranje glasova, dok su spoznajni i odgojni ciljevi vježbanje logičkog zaključivanja te vježba koncentracije. Igra je namijenjena za djecu od četiri godine pa nadalje.

8.4. „Leti, skače, pliva, hoda!“

Zatim je uslijedila igra „Leti, skače, pliva, hoda!“. Voditelj najprije zamoli djecu za pažnju. Kada voditelj reče istinu, nešto što je moguće u stvarnom životu, dijete treba pljesnuti dlanovima. Kada voditelj reče besmislicu, dijete ne treba učiniti ništa. Primjer:

<i>Riba pliva.</i>	<i>Pas skače.</i>	<i>Čovjek hoda.</i>
<i>Pas leti.</i>	<i>Kuća skače.</i>	<i>Stol pliva.</i>
<i>Ptica leti.</i>	<i>Jastuk hoda.</i>	<i>Dijete pliva.</i>
<i>Mačka skače.</i>	<i>Leptir skače.</i>	<i>Avion leti.</i>
<i>Zeko leti.</i>	<i>Krevet hoda.</i>	<i>Zmija skače.</i>

Pravila igre djeci su bila vrlo jasna, a igra zanimljiva. Djeca su pljeskala kada bi čula neku besmislicu te su nerijetko uz pljesak izgovarali i „Ne!“ da bi potvrdili kako je činjenica neistinita. Tijek igre nakratko je prekinut kada je jedan dječak čuvši „Mačka skače“ rekao kako je njega mačka ogrebala, a za njim su i ostala djeca ispričala i neke svoje dogodovštine. Zatim je igra nastavljena, ali je nekoliko djece za nastavak aktivnosti izgubilo interes.

Cilj igre je razvijanje slušno-verbalne pažnje, razumijevanje govora i bogaćenje vokabulara, usvajanje imenica i glagola.

8.5. Tražimo parove

Posljednja igra bila je „Tražimo parove“. Svako dijete dobije jedan papirić sa nacrtanom životinjom te treba, hodajući po sobi, oponašati glasanje životinje koju je dobilo i tražiti svoj par. Preduvjet za igranje igre je da djeca znaju oponašati životinje, to jest da uvježbaju to prije početka igre.

U igri su bile ponuđene sličice sljedećih životinja: kokoši, krave, žabe, psa i mačke. Najprije su djeca uvježbala oponašanje glasanja navedenih životinja, a zatim je svako dijete dobilo po jednu sličicu. Pravila igre su promijenjena te djeca nisu tražila svoj par, već su, glasajući se poput životinje koju su dobili na papiru, trebala oblikovati skupinu kad se pronađu. Dio djece se, uz glasanje, i kretao poput životinja. Djeci je na ovoj igri pala koncentracija te je dio djece pronašao i ostalu djecu koja su oponašala istu životinju kao oni, dok je jedan dio djece oponašao dobivenu životinju bez da je tražio svoju skupinu.

Jezični cilj igre bio je poticanje i uvježbavanje slušne osviještenosti i vježbanje glasa. Spoznajni/odgojni cilj bio je vježba koncentracije. Igra je predviđena za dobnu skupinu od četiri godine.

Na kraju možemo zaključiti kako su djeca bila spremna na suradnju. Brzo su usvajala pravila igara, pomagali su jedni drugima pri pronalasku rješenja. Najzanimljivija igra im je bila „Tražimo parove“ te su igrajući ju, djeca bila i najzainteresiranija, dok im je u igri „Reci suprotno“ trebalo najviše vremena za razmišljanje i za pronalaženje rješenja za koje im je u nekim primjerima bila potrebna pomoć. U igri „Leti, skače, pliva, hoda“ došlo je do kratkog prekida aktivnosti koji je uzrokovao mali pad koncentracije, ali je igra nastavljena i uspješno provedena. U zadnjoj igri najviše je bio izražen pad koncentracije. U svim igrama uglavnom su sudjelovala sva djeca, ali ipak je u nekim igrama mali dio djece bio odsutan te nisu sudjelovali u igrama koje su im bile manje zanimljive. Nakon završetka aktivnosti, odgajateljica djece iz skupine „Smajlići“ zainteresirala se za provedene igre te je rekla kako su zanimljive te da će ih nastaviti igrati s djecom. S obzirom na činjenicu da se u skupini jezične igre ne provode često, zadovoljna sam sa ishodom aktivnosti.

9. ULOGA ODGAJATELJA U PREVENCIJI POREMEĆAJA GOVORNO-JEZIČNE KOMUNIKACIJE

Neovisno o kojoj vrsti govorno-jezične komunikacije je riječ, odgajatelji mogu uvelike pridonijeti tijeku edukacijsko-rehabilitacijske intervencije i uspješnosti specijalističkih tretmana. Ne postoje dva djeteta s potpuno istom teškoćom, ali imaju zajednička obilježja teškoće ekspresivnog izražavanja. Takva teškoća snažno remeti tijekom uobičajene komunikacije, stoga u okolini može potaknuti na primjenu različitih neodgovarajućih odgojnih metoda koje mogu ostaviti dugoročne posljedice na socijalizaciju te djece. Da bi prevenirali poteškoće u dječjem govoru i poticali ispravan dječji govor, odgajatelji trebaju djeci pružiti pravilan govorni model, poticati socijalnu integraciju djece u skupini vršnjaka koristeći nedvosmislene reakcije na ruganje. Također odgajatelji ne smiju prisiljavati djecu na govor ukoliko dijete to ne želi, takvoj djeci moraju se ponuditi aktivnosti u kojima nije potreban govor. Odgajatelji moraju prilagoditi vremenske dimenzije za pojedine odgojno-obrazovne sadržaje. Odgajatelji ne bi trebali ispravljati i osvještavati specifična obilježja djetetova govora, osim ako je riječ o brzopletašu jer s njim treba raditi na govornom osvješćivanju. Svaka sumnja o postojanju teškoća, odgajateljima treba biti signal da je potrebno savjetovanje s logopedom (Bouillet, 2010).

10. ZAKLJUČAK

Velički (2008) smatra da je razgovor s djecom neophodno potreban za razvoj govora. Navodi kako su današnje obitelji sve manje te da veliki broj roditelja ne odvaja vrijeme za razgovor s djecom. Roditelji u svom brzom životnom tempu imaju sve manje vremena za pričanje priča i bajki i za kvalitetno slušanje onog što im dijete želi reći. Djeci zato najbolji prijatelji postaju računalo i TV, a nedostaju im stvarna, osjetilna iskustva.

Za razvoj dječjeg govora nisu odgovorni samo roditelji, već i ostale osobe koje sudjeluju u njihovu odgoju i s kojima provode velik dio dana poput odgajatelja. Govorno-jezični razvoj je složen proces te je važno da osobe koje sudjeluju u njegovom razvoju budu pravilni govorni uzori. Trebaju obratiti pozornost na ono što djeca im djeca govore te ih pažljivo slušati.

Roditelji bi slobodno vrijeme is djecom trebali iskoristiti kvalitetno. Trebaju što više razgovarati s djecom, pustiti djecu da završe ono što su htjeli reći, ne prekidati ih i ispravljati, prilikom obavljanja radnji s djecom iste opisivati, postavljati poticajna pitanja te često pričati priče, pjevati pjesmice i brojalice. Sve navedeno s djecom mogu raditi i odgajatelji u dječjim vrtićima. Kako bi razvijali i poboljšali dječji govor sve navedeno s djecom mogu i trebaju raditi i odgajatelji u dječjem vrtiću.

Poznato je da djeca rane dobi jako brzo uče te da je igra njihova temeljna aktivnost kroz koju usvajaju znanje. Jezične igre mogu uvelike pomoći u razvoju govora, ali i u govornom osposobljavanju djece s nedovoljno razvijenim govorom, poremećajima artikulacije. Jezične igre pomažu u formiranju dječjeg izgovora, obogaćivanju dječjeg vokabulara, pomažu djeci da se nauče slobodno izražavati. Osim što dijete kroz jezične igre uči i svladava jezik, ono se razvija i fizički, kognitivno i društveno. Prilikom igre uspostavlja blizak emocionalni odnos sa suigračima.

Jezične igre osim svega navedenog, imaju još pozitivnih strana. Mogu se igrati s jednom ili više osoba, mogu se igrati na bilo kojem mjestu i u bilo koje vrijeme, dok se dijete oblači, kupi, ruča, na putu u vrtić, u šetnji... Igrajući jezične igre, dijete je aktivno te

provodi manje vremena za pasivnim aktivnostima poput gledanja televizora ili igranja igrice na kompjuteru ili tabletu. Za igre nije potrebno trošiti novac, a ako su za igru potrebni neki rekviziti, uglavnom se mogu napraviti pomoću stvari koje ima svako domaćinstvo.

Prilikom vlastite prakse u vrtiću primijetila sam da jezične igre nisu često zastupljene u dječjim vrtićima. Odgajatelji bi trebali uočiti važnost jezičnih igara te ih češće primjenjivati u svom radu jer kao što je već rečeno i svima poznato djeca najbrže uče kroz igru.

LITERATURA

1. Andrešić, D. (2010). Poremećaji ritma i tempa govora. U D.Andrešić i N. Benc Štuka (Ur.), *Kako dijete govori?* (str. 34-42) Zagreb: Planet Zoe.
2. Apel, K., Masterson, J. J. (2004). Jezik i govor od rođenja do šeste godine: od glasanja i prvih riječi do početne pismenosti – potpuni vodič za roditelje i odgojitelje. Lekenik: Ostvarenje.
3. Benc Štuka, N. (2010). Poremećaji izgovora. U D.Andrešić i N. Benc Štuka (Ur.), *Kako dijete govori?* (str. 19-26) Zagreb: Planet Zoe.
4. Benc Štuka, N. (2010). Jezične teškoće. U D.Andrešić i N. Benc Štuka (Ur.), *Kako dijete govori?* (str. 20-33) Zagreb: Planet Zoe.
5. Blaži, D. (1997). Obilježja posebnih jezičnih teškoća. U M. Ljubešić (Ur.), *Jezične teškoće školske djece: oblici, uzroci, posljedice, otklanjanje*. (str. 97-104) Zagreb: Školske novine.
6. Bouillet, D. (2010). Izazovi integralnog odgoja i obrazovanja. Zagreb: Školska knjiga.
7. Duran, M. (2003). Dijete i igra. Jastrebarsko: Naklada Slap.
8. Goldberg, S. (2003). Razvojne igre za predškolsko dijete: individualizirani program igre i učenja. Lekenik: Ostvarenje.
9. Herljević, I. (2007). Pjesme i igre za razvoj govora pravilnog izgovora, bogatog rječnika, dugog pamćenja i dječje zabave. U I. Posokhova (Ur.), *Govor, ritam, pokret*. (str. 3-111) Buševac: Ostvarenje.
10. Mesec, I. (2010). Razvoj jezika i govora od rođenja do sedme godine. U D. Andrešić i N. Benc Štuka (Ur.), *Kako dijete govori?* (str. 8-18) Zagreb: Planet Zoe.
11. Peti-Stantić, A., Velički V. (2008). Jezične igre za velike i male. Zagreb: Alfa.
12. Popov, D. (2010). Enciklopedija razvojnih igara: za djecu od 3 do 7 godina. Zagreb: Planet Zoe d.o.o.
13. Posokhova, I. (1999). Razvoj govora i prevencija govornih poremećaja u djece. Zagreb: Ostvarenje.
14. Posokhova, I. (2007). Vježbe prstima i rukama za razvoj mikromotorike i govora. U I. Posokhova (Ur.), *Govor, ritam, pokret*. (str. 113-152) Buševac: Ostvarenje.

15. Posokhova I. (2009). 145 logopedskih igara. Zagreb: Planet Zoe d.o.o.
16. Pulkkinen, A. (2008). Razvoj djece kroz igru. Zagreb: Mozaik knjiga.
17. Starc, B., Čudina Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004). Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi. Zagreb, Golden Marketing-Tehnička knjiga.
18. Velički, V., Katarinčić I. (2011). Stihovi u pokretu: malešnice i igre prstima kao poticaj za govor. Zagreb: Alfa, d.d.
19. Vuletić, D. (1987). Govorni poremećaji – izgovor. Zagreb: Školska knjiga.

Kratka biografska bilješka

Zovem se Andrea Lakić. Rođena sam u Dubrovniku 16. srpnja 1994. godine. Odrasla sam i živim u naselju Mokošica. Pohađala sam Osnovnu školu Mokošica u istoimenom naselju, a u gradu Dubrovniku završila sam Turističku i ugostiteljsku školu. Nakon završene srednje škole stekla sam zanimanje hoteljersko-turistički tehničar. S obzirom da je Dubrovnik turistički grad te da je moje srednjoškolsko zanimanje vezano uz turizam, logičan nastavak školovanja također bi bio studij vezan za turističku djelatnost. Ipak sam se odlučila za studij Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja jer je zanimanje odgajatelja jedino zanimanje u čijem sam se radu mogla vidjeti u budućnosti. Stoga sam upisala studij na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu, smjer Rani i predškolski odgoj i obrazovanje, odsjek u Čakovcu. Nakon završene tri godine studiranja nimalo ne žalim za tom odlukom, štoviše sretna sam i zadovoljna odabirom faksa jer me upravo rad s djecom čini sretnom i ispunjenom. Nadam se da ću ove akademske godine (2016./2017.) upisati diplomski studij Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja kako bi nastavila svoje obrazovanje.